

**ПЕРША СВІТОВА ВІЙНА ЯК КАТАЛІЗАТОР ТРАНСФОРМАЦІЙ У ЖИТТІ
НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЗМІН У ЖИТТІ КИЇВСЬКИХ ВНЗ**

У статті аналізується характер змін у житті українського суспільства на початку Першої світової війни, а саме – в період до літа 1915 р. Питання досліджується через реконструкцію впливу війни на професуру та студентство вищих навчальних закладів Києва, особливо Київського комерційного інституту. Об'єкт дослідження вибраний не випадково, адже на початку ХХ ст. вищих навчальних закладів в Україні було небагато, тож кожен із них виступав своєрідним «концентрованим» уособленням всього суспільства, оскільки у складі викладачів і студентів були представлені практично всі мікросоціальні групи. Щодо Київського комерційного інституту це було особливо вірним, оскільки він став єдиним на українських теренах у той час вузом, де навчалися представники обох статей. Також у ньому практично не існувало обмежень за національним та рядом інших чинників.

Ключові слова: новітня історія, історія України ХХ ст., Київський комерційний інститут, Перша світова війна, професура, студентство.

Згідно соціологічних опитувань, проведених у країнах Євросоюзу 2001 р., саме Першу світову війну (сторіччя від початку якої виповнилось цього року) більшістю респондентів було визначено як ключову подію, що започаткувала Новітню історію і найбільше вплинула на розвиток Європи і світу. Фактично подальші революції, сплеск національно-визвольних рухів, радикалізація політичних настроїв у поєднанні з пацифістськими рухами, прискорення НТР, зрештою сам світогляд сучасної людини європейської цивілізації значною мірою були задані тією війною.

Перша світова війна почалась на європейському континенті і саме тут відбувались ключові її події, чим було засвідчено утвердження євроцентристського світу і водночас – початок його кризи (те, що було сформульовано у славетній праці О. Шпенглера «Занепад Європи» [21]) та оформлення нових світових центрів.

Українські землі, будучи поділеними між воюючими таборами, перетворились на театр бойових дій та прифронтову смугу. Тож тут війна внесла корективи в усі сфери життя досить стрімко: відбулась мілітаризація економіки, почалась тотальна мобілізація тощо. До цього слід додати той факт, що в обох метрополіях українські землі були де-факто колоніальними територіями, а отже і політика метрополій (зокрема і її зміни, зумовлені початком світової війни) проявились особливо швидко та виразно. Відповідно, і прослідкувати ці зміни можна детально (і водночас виявити приховані тенденції) у випадку українського суспільства, але з прикладанням отриманих висновків щодо європейської (західної) цивілізації в цілому.

Отже, протягом серпня 1914 р. відбулось окреслення лінії Південно-Західного (Східного – у загальноєвропейському контексті) фронту, Правобережжя України та Поділля перетворились на прифронтову смугу, а західноукраїнські землі стали театром бойових дій. Після вступу у війну на боці Німецької імперії Туреччини (осінь 1914 р.) і південь України став прифронтовою смугою. Решта українських земель активно використовувалась як головна база забезпечення діючих військ людським резервом, продовольством, фуражем, кіньми, боєприпасами тощо [8, с. 477–519; 6, с. 69–93].

Пропоную проаналізувати вплив війни на населення підвладних Російській імперії українських земель через оцінку змін в житті професорсько-викладацьких кадрів та студентів найбільшого міста України, що було наближено до театру бойових дій, а у 1915 р. навіть зазнало евакуації низки своїх об'єктів (зокрема й навчальних закладів) – Києва. Об'єкт вибрано не випадково. Вища школа завжди перебувала на вістрі усіх процесів у суспільстві. При цьому викладацький штат і особливо студентство були концентрованим уособленням суспільства, оскільки до їх складу належали представники різних суспільних груп. Всі ці чинники додатково посилюються, якщо досліджуються ВНЗ початку ХХ ст., оскільки у той період таких установ було небагато. Тому кожен вищий навчальний заклад вказаного періоду становив своєрідну «концентровану одиницю», що відображала цілий соціум країни, точніше мікро-модель суспільства. Київ як традиційний центр українських земель (навіть і за умов бездержавності початку ХХ ст.) виступав

зосередженням суспільного життя всієї України і з початком війни ця його роль особливо зросла. На той момент у місті була низка вищих навчальних закладів, а саме найстаріші Університет св. Володимира та Київська духовна академія, а також ряд молодших, що виникли на межі XIX–XX ст. Серед останніх виділялись Політехнічний та Комерційний інститути. Тож зміни в житті цих ВНЗ (Духовна академія в силу своєї специфіки потребує окремого дослідження) у перший рік війни (до літа 1915 р.) простежимо у загальних рисах аби зрозуміти характер змін, що відбувались під впливом початку війни.

Закономірно, що початок війни швидко позначився погіршенням життєвого рівня всіх верств суспільства, особливо найбільш вразливих, до яких належало і студентство. Дорожнеча і нестача продовольства були особливо характерні для великих міст внаслідок зосередження у них значних мас населення. При цьому біженці та військові суттєво збільшували і без того велике населення Києва, що спровокувало суттєве зростання цін на товари першої необхідності і водночас спостерігався дефіцит ряду із них [7, с. 379–380; 6, с. 85–94]. Це визнавалось і київською професурою.

Якщо у довоєнний період наука була пріоритетною сферою інтересів вчених [9; 20; 18; 19], то з початком війни соціально-економічні проблеми ускладнили наукову діяльність навіть для маститих вчених. Так, голова Московського археологічного товариства графиня Уварова у листі до В.С. Іконникова (датованому 29 жовтня 1914 р., тобто першими місяцями війни) зазначала, що в теперішніх умовах отримати бодай біографічну інформацію від київських науковців «важче аніж потрапити до раю» [2, ф. 46, спр. 541, арк. 1]. Наука відходила на другий план, оскільки першочерговим завданням ставало банальне виживання. Це засвідчує і приватне листування науковців. Так М.І. Нікіфоров у листі до професора Університету св. Володимира П.М. Ардашева пише, що «з продовольством справа жахлива» і далі прямо зазначає, що «для мене зараз найбільш болючим питанням є продовження наукової діяльності» [2, ф. 167, спр. 74, арк. 2 зв.]. Обговорення питань пов'язаних із задоволенням елементарних життєвих потреб стало звичною практикою. Приміром, дружина професора Київської духовної академії С.Т. Голубева О.Ф. Голубева повідомляла, що «дрова за надісланим переказом я отримала, вдалось придбати й другу сажень. Так що ними за-

безпечена сповна, а гроші за борошно надіслали назад, але мені вдалось добути один пуд» [2, ф. 194, спр. 57, арк. 1].

Однак наукова діяльність вузівської професури не припинялась. На науковому рівні осмислювались реалії війни, що викликало видання низки нових наукових праць. Зокрема, у 1914 р. професор Університету св. Володимира та Київського комерційного інституту К.Г. Воблий у журналі «Господарство» опублікував розлогу статтю «Виробничі сили Галіції», що на серйозній статистичній базі подавала аналіз тогочасного стану господарського комплексу Галичини та її трудових ресурсів. Перевидана наступного року окремою книгою у Києві вона й дотепер є одним з основних джерел для вивчення економічної історії цього українського регіону. Щоправда внаслідок війни Російської імперії з Німеччиною вітчизняним ученим довелося офіційно відмежуватись від використання надбань німецької науки, приборчників якої було чимало з-поміж вітчизняних науковців. Посилилась політизація науки та освіти, що створювало прецедент для подальшого радянського періоду.

Війна ускладнила можливості для закордонних відряджень як викладачів, так і студентів. При цьому було припинено основний напрям закордонних відряджень професури та студентів – до Німеччини. Так, унаслідок початку війни викладачі не змогли вирушити у заплановані на літо 1914 р. закордонні відрядження. До таких належали Р.А. Берзін, який мав вирушити до Бремена; Й.Р. Кобецький («до Німеччини та Богемії»), С.С. Новицький (до Бремена), Л.М. Яснопольський (до Берліна) [1, ф. 153, оп. 1, спр. 69, арк. 48] та ін. Професорський стипендіат по кафедрі політичної економії О.М. Волков «був відряджений до Англії для роботи за кордоном, але доїхати до Англії не зміг» [1, ф. 153, оп. 1, спр. 23, арк. 17]. При цьому особливо складною була доля тих осіб, що на момент початку війни опинились поза межами Російської імперії. Так, як слідувало з доповідної записки професора Фогеля, професор Київського комерційного інституту та Університету Св. Володимира К.А. Пурієвич на момент початку бойових дій перебував у відрядженні в Німеччині. Спроба останнього виїхати з Німеччини до Росії виявилась невдалою – його повернули назад. При цьому він опинився «у скрутному становищі внаслідок нестачі коштів» [1, ф. 153, оп. 1, спр. 112, арк. 48а]. Лише наприкінці вересня 1914 р. К.А. Пурієвичу вдалось повернутись до Російської імперії [1, ф. 153, оп. 1, спр. 112, арк. 51].

Проте протягом 1915 р. 19 студентів Київського комерційного інституту таки здійснили закордонні відрядження (до Китаю, Японії та деяких інших країн Сходу) [1, ф. 153, оп. 8, спр. 1128, арк. 207]. Попри зміну географії тривали відрядження й викладачів та студентів інших київських ВНЗ, хоча і в меншій кількості, аніж у довоєнний період.

Не забуваймо, що війна позначалась на долі викладачів та їх сімей і більш безпосередньо. Так, на початку листопада 1914 р. загинув син професора Київської духовної академії С.Т. Голубева і студент університету Володимир [2, ф. 194, спр. 6]. Подальша евакуація (у 1915–1916 рр.) призвела до розриву сімей внаслідок різного місця спрямування [2, ф. 194, спр. 53–57]. Окремі викладачі вступили до діючої армії. Так, позаштатний викладач Київського комерційного інституту А.Р. Шовен з початком Першої світової війни вступив до діючої французької армії, оскільки був громадянином Франції [2, ф. 153, оп. 8, спр. 1550, арк. 7 зв.].

Викладачі, що мали німецьке походження, зазнали певних репресій. Приміром в Університеті Св. Володимира це вилилось в цілу справу проти осіб німецького походження [3, с. 650–670]. Натомість у Київському комерційному інституті, як приватному ВНЗ, вдалось уникнути істерії та психозу, зумовлених початком війни, зокрема й «пошуку ворогів». Водночас у цьому питанні проявилось й «обличчя» певних співробітників інституту. Приміром, 9 січня 1915 р. рапорт про звільнення бібліотекаря інституту Н.Л. Ернста (в зв'язку із тим, що він був підданим Німецької імперії) подав виконуючий обов'язки правителя справ інституту С.І. Смирнов [1, ф. 153, оп. 8, спр. 837, арк. 163]. Схожі випадки мали місце й в Університеті Св. Володимира. Загалом, війна сприяла не лише високим поривам, але й активізувала найбільш низькі складові психології ряду осіб, проявом чого стала і відома «справа Сташевського» [3, с. 140–177; 5; 10; 17; 16]. Тобто можна казати, що війна проявила справжнє «обличчя» кожного.

Ще гіршим було становище студентів. По-перше, відповідно до змін у законодавстві вони підлягали військовому призову. По-друге, їх життєві умови особливо погіршились внаслідок суттєвого зростання цін. Додатково на це впливали дії військових. Наприклад, Київська духовна академія мусила передати студентські гуртожитки під школу прапорщиків, а тому усім студентам академії наказувалось «про-

живати у м. Києві на приватних квартирах» [2, ф. 194, спр. 33, арк. 1], що закономірно наклало на них додаткові фінансові витрати.

Усі однаковою мірою страждали від злочинності, яка посилилась за умов воєнного часу. Так, дружина професора Духовної академії С.Т. Голубева повідомляла у листі до чоловіка, що у хазяїна квартири в якій вони мешкали «відбили замок у квартирі та винесли речей на 100 руб. Крадія знайдено» [2, ф. 194, спр. 57, арк. 1]. А студент Київського комерційного інституту Д.Ф. Ростовський був вимушений прохати керівництво вузу про відстрочку у складанні випускних іспитів, оскільки під час переїзду до Саратова у нього «був викрадений чемодан з книгами, нотатками та необхідним матеріалом, необхідним йому для екзаменів» [1, ф. 153, оп. 8, спр. 809, арк. 129].

Студенти-іноземці ще більшою мірою аніж викладачі підпали під урядовий нагляд, а студенти, що походили з воюючих із Російською імперією країн, підлягали звільненню. Проте у Київському комерційному інституті, обходячи відповідну урядову постанову, зберегли останніх (14 осіб) у лавах студентів до 1915 р. (хоча формально вони й були виключені у вересні 1914 р.) [1, ф. 153, оп. 8, спр. 823, арк. 58], чому безперечно сприяв приватний статус цього ВНЗ. Щодо студентів, які були підданими Російської імперії, то відповідно до рішення ради міністрів початку жовтня 1914 р. вони позбавлялись відстрочки від мобілізації. Проте на відміну від тверджень радянської історіографії слід констатувати, що чимало студентів київських вишів добровільно зголошувались йти до діючої армії або ж переводились до військових навчальних закладів. Подібних прохань зберігається чимало в архівах київських ВНЗ за ті роки.

Окрім цього студенти, викладачі та члени їх сімей брали участь у різних акціях на підтримку діючої армії. Так, вже 22 серпня керівництво Київського комерційного інституту звернулось до завідувача медичною частиною Південно-Західного фронту з проханням дати вказівки щодо заснування при інституті двотижневих курсів для підготовки санітарних загонів, що було викликано заявами студентів [1, ф. 153, оп. 8, спр. 912, арк. 1]. Невдовзі при Київському комерційному інституті почав роботу лазарет Товариства червоного хреста. При цьому, як слідує з приказу про нагородження по арміях Південно-Західного фронту від 31 січня 1916 р., з-поміж співробітників цього лазарету, нагороджених

золотими медалями, були й дружини викладачів Київського комерційного інституту, що працювали у цьому госпіталі (А.О. Єрченко та С.Л. Шапошнікова) [1, ф. 153, оп. 8, спр. 1128, арк. 217]. Аналогічний лазарет діяв і при Університеті Св. Володимира. А у Київському політехнічному інституті було створено низку майстерень та ін. підрозділів, що посилено працювали на потреби армії, здійснюючи випробування військової техніки та озброєнь, їх ремонт та виконували інші роботи [11, с. 46–47]. Чимало співробітників Політехнічного інституту Києва долучились до роботи громадських комітетів, які забезпечували потреби армії у промисловій та сільськогосподарській продукції. У цій роботі були задіяні й студенти.

Студенти організували добровільні вечори, кошти від яких йшли на допомогу військовим. Так, студенти Київського комерційного інституту з Донської області організували у грудні 1914 р. вечір, збори від продажу квитків на який пішли на закупівлю різдвяних подарунків «для донських козаків, що перебувають на передових позиціях» [1, ф. 153, оп. 8, спр. 837, арк. 158]. Аналогічно і Товариство взаємодопомоги студентів Київського комерційного інституту 30 жовтня 1914 р. прийняло рішення про перерахування всієї виручки товариства «за цей місяць на користь сімей запасних, що пішли на війну» [1, ф. 153, оп. 8, спр. 837, арк. 140].

У допомозі армії брало участь і керівництво київських ВНЗ. Наприклад, 15 лютого 1915 р. Правління Київського комерційного інституту пожертвувало 800 руб. Фізико-хімічному товариству при Університеті Св. Володимира на надання допомоги пораненим військовим [1, ф. 153, оп. 8, спр. 1128, арк. 13]. А вже 24 лютого 1915 р. у приміщенні Київського комерційного інституту почався збір пожертв Комітету великої княгині Тетяни Миколаївни для надання тимчасової допомоги постраждалим від військових дій [1, ф. 153, оп. 8, спр. 1128, арк. 14]. Невдовзі в Правлінні інституту було вирішено надавати постраждалим від війни особам посади писарів у канцелярії інституту та служителів [1, ф. 153, оп. 8, спр. 1128, арк. 16]. Так само у приміщеннях київських ВНЗ дозволялось проводити різноманітні збори пожертв на потреби діючої армії та поранених. Поряд із цим, діти з сімей осіб, що перебували у діючій армії, звільнялись від плати за навчання [4, с. 40]. В засіданні Правління Київського комерційного інституту 13 листопада 1914 р., окрім цього, було вирішено: «Плати

зі слухачів, що перебувають в армії, – не стягувати, вважати їх на тому семестрі, з якого вони пішли» [1, ф. 153, оп. 8, спр. 823, арк. 82]. Згодом при інституті були створені спеціальні прискорені «Курси для воїнів-інвалідів» [1, ф. 153, оп. 10, спр. 49, арк. 16–21]. Окрім цього 3 липня 1915 р. Учбовий комітет Київського комерційного інституту прийняв рішення про прийом понад норму дітей осіб, що несуть службу в рядах діючої армії, а Правління Київського комерційного інституту на своєму засіданні 5 серпня 1915 р. прийняло рішення про поширення цієї норми і на братів учасників бойових дій [1, ф. 153, оп. 8, спр. 1128, арк. 51].

Водночас з початком війни зріс відсоток осіб, що вступали до ВНЗ задля уникнення призову до армії. Це засвідчується зростанням серед абітурієнтів з 1914 р. частки вихідців з губерній, що опинились у прифронтовій смузі (Правобережжя, білоруських та прибалтійських земель), оскільки чоловіче населення цих регіонів підлягало першочерговій мобілізації. Так, восени 1914 р. до Київського комерційного інституту (на економічне відділення) поступив П.І. Пустоход, що походив з с. Соколи Мінської губернії [1, ф. 153, оп. 8, спр. 1442, арк. 7 зв.] і в подальшому став одним з визначних радянських вчених-демографів. 3-поміж вступників цього року (теж на економічне відділення) був у подальшому відомий український письменник В.М. Еллан-Блакитний [1, ф. 153, оп. 8, спр. 1442, арк. 19 зв. – 20]. Однак це були радше винятки, а основна частка вихідців з прифронтових губерній вступали до ВНЗ аби уникнути призову до армії. Тому у вищій школі вони більшою мірою думали не про навчання і тому охоче включались у опозиційні політичні рухи, особливо у ті, що засуджували війну. Тож цілком закономірним було «полівіння» настроїв студентства – з приходом до влади лівих партій вони пов'язували припинення війни, а отже і гарантоване уникнення призову. Політичні маніфестації та страйки стали нормою тогочасного студентського життя [11, с. 46–47; 12, с. 90; 3, с. 132–139; 13, с. 303].

Проте звичний ритм навчального процесу був паралізований практично з перших днів війни. Зокрема, у ряді київських ВНЗ було затримано початок 1914–1915 навчального року. Наприклад у Київському комерційному інституті аудиторні заняття розпочались аж 20 вересня [1, ф. 153, оп. 1, спр. 149, арк. 54], хоча планувалось почати їх з 25 серпня [1, ф. 153, оп. 1, спр. 675, арк. 54 зв.]. При цьому чимало студентів запізнились до початку за-

нять, оскільки було важко пересуватись через перевагу на транспорті для військових. Ті ж, що перебували за кордоном, опинились в особливо скрутному становищі. Наприклад, син М.П. Драгоманова Святозар, який навчався у Київському комерційному інституті і в червні 1914 р. виїхав до Швейцарії, зміг дістатись Києва лише у жовтні 1914 р., оскільки йому довелось їхати не через територію Австро-Угорщини (яка воювала з Російською імперією), а майже місяць подорожувати «через Італію, Грецію, Сербію і Болгарію» [1, ф. 153, оп. 8, спр. 809, арк. 48]. Відповідно, він змушений був прохати керівництво інституту про перенесення дати складання екзаменів.

Негативно позначилось на студентстві і саме напруження, що наростало у суспільстві одразу ж після початку війни, і яке невдовзі було доповнено економічною кризою, оскільки студенти завжди швидко піддавались на різні радикальні дії. У студентській масі наростали опозиційні настрої і просто бажання самовиразитись, а посилення контролю з боку влади лише підштовхувало ці дії. Наприклад, частими стають випадки грубого порушення студентами встановлених правил поведінки в інституті. Так, навесні 1915 р. були зафіксовані факти проходження студентів в Київський комерційний інститут без пред'явлення студентського білету у буквальному сенсі «з боєм», а 15 травня 1915 р. один зі студентів намагався пройти до читального залу із запаленою цигаркою, а коли співробітник бібліотеки спробував його зупинити, то кинув цигарку йому в обличчя і втік [1, ф. 153, оп. 8, спр. 1300, арк. 4].

Так минув навчальний рік за умов Першої світової війни. Попри всі ускладнення київські ВНЗ продовжили науково-педагогічну діяльність. Чергового удару по вищій школі завдав наступ німецьких та австро-угорських військ навесні – влітку 1915 р. Ряд об'єктів, зокрема й ВНЗ Києва були змушені евакуюватись, що додатково революціонізувало настрої студентів, але це питання нами вже досліджувалось [14; 15].

Отже, виявлений нами матеріал засвідчив, що дослідження змін у житті викладачів і студентів ВНЗ в Україні за умов війни дозволяє реконструювати вплив кардинальних змін зумовлених Першою світовою війною на суспільство загалом. Зокрема, доводиться стрімка політизація (при перевазі лівих партій) та радикалізація настроїв, поєднання як проявів патріотизму так і прагнення задовольнити свої особисті інтереси за умов дестабілізації і коштом інших. Окрім того, керівництво, викладацький склад та значна частина студентів київських ВНЗ були доволі патріотично налаштовані і з розумінням поставились до ускладнення життя за умов війни. Їх допомога у справі перемоги над ворогом мала різні напрями і передбачала не лише грошові пожертви, але й збір необхідних для армії речей та продовольства; організацію госпіталів; роботу (часто безоплатну) у різних громадських організаціях, що опікувались потребами діючої армії та військових, котрі отримали поранення; зрештою вступ до армії. При цьому студенти, що пішли на фронт, часто показували зразки мужності та героїзму. Також війна, як жодне інше випробування, дозволила показати справжнє «обличчя» кожного у ставленні до оточення, держави загалом. Тож цей досвід є корисним та повчальним і для нинішньої непростой ситуації в Україні.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів м. Києва.
2. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського.
3. Alma mater. Університет св. Володимира напередодні та в добу Української революції 1917–1920 / Упоряд. В. Короткий, В. Ульяновський. – Кн. 1. – К.: Прайм, 2000. – 697 с.
4. Законы и распоряжения по обстоятельствам военного времени. – К., 1914. – 40 с.
5. Верба І., Карпусь Д. Київська історико-економічна школа М.В. Довнар-Запольського / Ігор Верба, Дмитро Карпусь. – К.: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПШ, 2012. – 148 с.
6. Економічна історія України: іст.-екон. дослідж. / [Т.А. Балабушевич та ін.; відп. ред. В.А. Смолій]. – К.: Ніка-Центр, 2011. – Т. 2. – 607 с.
7. История Киева. – К.: Наукова думка, 1984. – Т. 2. – 463 с.
8. Історія українського селянства. – К.: Наукова думка, 2006. – Т. 1. – 630 с.
9. Кантор В. Русское искусство и «профессорская» культура / В. Кантор // Вопросы истории. – 1978. – № 3. – С. 155–186.
10. Карпусь Д. «Справа Сташевського» та її місце в історії київської історико-економічної школи М.В. Довнар-Запольського / Д. Карпусь // Семья міжнародныя Доунараускія читанні. – Гомель, 2010. – С. 59–64.
11. КПІ. Перше століття: історичний огляд / Авт.-упоряд.: В.І. Лиховодов та ін. – К.: Такі справи, 2007. – 384 с.

12. Спекторский Е.В. Столетие Киевского университета св. Владимира / Е.В. Спекторский. – Белград, 1935. – Репринт. вид. – К., 2007. – 104 с.
13. Чуткий А.І. Київський комерційний інститут: витоки та історичний поступ (1906 – 1920 рр.) / А.І. Чуткий. – Ніжин, 2013. – 524 с.
14. Чуткий А.І. Київський комерційний інститут: історія евакуації до Саратова та повернення до Києва / А.І. Чуткий // Шостя міжнародня Доунараускія читанні. – Гомель, 2008. – Ч. 1. – С. 46–59.
15. Чуткий А.І. Київський університет у 1914–1916 рр.: забута історія першої евакуації / А.І. Чуткий // Історичний журнал. – 2008. – № 4. – С. 71–81.
16. Чуткий А.І. Мітрафан Доунар-Запольскі – заснавальник першай на Україні еканамічнай ВНУ / А.І. Чуткий // Беларускі гістарычны часопис. – Минск, 2013. – № 4 (165). – С. 14–26.
17. Чуткий А.І. Питання зміни професорської культури в Києві на початку ХХ ст. / А.І. Чуткий // Гілея. – 2011. – Вип. 49 (№ 7). – С. 77–83.
18. Чуткий А. Про подвійну лояльність української інтелігенції Наддніпрянщини другої половини ХІХ ст. / А.І. Чуткий // Історичний журнал. – 2004. – № 10–11. – С. 38–43.
19. Чуткий А.І. Професорська корпорація Університету Св. Володимира як окрема мікро-соціальна група / А.І. Чуткий // Література та культура Полісся. – 2005. – Вип. 29. – С. 216–220.
20. Шип Н.А. Интеллигенция на Украине (ХІХ в.). Историко-социологический очерк / Н.А. Шип. – К.: Наукова думка, 1991. – 169 с.
21. Шпенглер О. Закат Европы / О. Шпенглер. – М: Мысль, 1994. – Т. 2. – 534 с.

© Андрей Чуткий
(Киев)

ПЕРВАЯ МИРОВАЯ ВОЙНА КАК КАТАЛИЗАТОР ТРАНСФОРМАЦИЙ В ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ: АНАЛИЗ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ИЗМЕНЕНИЙ В ЖИЗНИ КИЕВСКИХ ВУЗОВ

В статье анализируется характер изменений в жизни украинского общества в начале Первой мировой войны, а именно – в период до лета 1915 г. Вопрос изучается через реконструкцию влияния войны на профессуру и студентов высших учебных заведений Киева, особенно Киевского коммерческого института. Объект исследования выбран не случайно, ведь в начале ХХ в. вузов в Украине было немного. Поэтому каждый из них выступал своеобразным «концентрированным» отображением всего общества, поскольку в составе преподавателей и студентов были представители практически всех микросоциальных групп. В отношении Киевского коммерческого института это было особенно верным, поскольку он был единственным на украинских землях в то время вузом, в который могли поступать представители обоих полов. Также в нем не было ограничений по национальному, возрастному и ряду других показателей.

Ключевые слова: новейшая история, история Украины ХХ в., Киевский коммерческий институт, Первая мировая война, профессура, студенчество.

© Andriy Chutkyu
(Kyiv)

THE FIRST WORLD WAR AS AN ACCELERATOR OF CHANGES IN UKRAINIAN POPULATION: ANALYSIS THROUGH THE PRISM OF CHANGES IN ACTIVE OF KYIV HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

The article analyzes the nature of changes in Ukrainian society at the beginning of the First World War, specifically – in the period till summer 1915. The question is investigated through a reconstruction of the impact of war on the professors and students of higher educational establishments of Kyiv, especially – Kiev Commercial Institute. The object of study has been chosen not for nothing, because at the beginning of XX century there were few higher education institutions in Ukraine, so each of them has been acted as a kind of «concentrated» personification of the entire society, because in the framework of teachers and students all micro-social groups were presented. In regard to Kiev Commercial Institute it was especially correct, since it was the one University for studying on Ukrainian territory thereat which could join the representatives of both gender in. Also, there were no restrictions on national, age and several other factors.

Analysis of the impact of the First World War on teaching staff and students of Kiev Commercial Institute revealed that the war immediately affect both teachers and students. Particularly, the questions of material support prevailed. There was a general decrease in living standards, especially of students.

Despite this scientific work did not stop. At the scientific level the realities of war had been comprehended, which caused the publication of a number of new works. Many of them became a tendency, but there were some scientifically valid works. But it was increasingly difficult to develop a science due to

the politicization of science and education. Difficulties to continue the usual scientific activity caused the termination of work trips to Germany and a general decrease in opportunities for international work trips, although they continued further. In such case professors and students which were abroad at the moment of opening hostilities had a rough time.

Anti-German spirit, imposed by authorities manifested in the entire German persecution, including the achievements of German science. People who had German origin were subjected to persecution, students who came from the German Empire and other countries that were in war with Russian Empire were released. However, management of Kiev Commercial Institute maximally resist the implementing these norms in accountable institute. In particular, students, who had come from the Russian Empire's enemy states continued to study till 1915.

Another aspect of the lives of teachers and students of higher educational establishments of Kyiv was a surge of patriotic sentiment that was hidden by Soviet historiography. Particularly, many students and even some teachers joined the army fields' forces. Appeared various forms of mutual assistance front, namely: in the hospital (which was established and Kyiv universities), in repair, testing and manufacture of various equipment for military; public committees which provide for the needs of the army in industrial and agricultural products. Also held various events to raise money and donations of needed items to help the military, which was at the front. The decision of the management of higher education institutions were provided with particularly favorable conditions for admission in the university for children and close relatives of those who were in the army. Created opportunities for higher education or work for victims of injuries in the war.

The beginning of the First war did not affect the population fluctuations of the students. So, call or voluntary joining the army part of the students was offset by the increasing entry of new entrants. While among the latter increased the share of immigrants from those regions who find themselves in a combat zone or adjacent to it. This situation was explained, apparently, by the desire of these individuals thus to avoid military conscription.

The increase in the proportion of persons who went to graduate school for education, and to avoid military conscription, and a General deterioration of life contributed to the increasing politicization of the student population and receive special popularity of left-wing parties, because their coming to power was linked to the hope of ending the war, and thus guaranteed to avoid conscription. Political demonstrations and strikes have become the norm of contemporary student life.

However, the normal rhythm of the educational process was paralyzed and due to other factors and almost from the first days of the war. In particular, the number of higher educational establishments of Kyiv was delayed start 1914–1915 academic years. Many students were late to the start of classes, because it was difficult to move because of the advantage of transport for the military.

Thus, it can be argued that regardless of the initial state of the research even found the material showed that the study of changes in the lives of teachers and students of the university makes it possible to reconstruct the influence of the radical changes caused by the First World War on society in General. Yes, we have a rapid politicization (with a preponderance of left-wing parties) and the radicalization of attitudes; the combination as manifestations of patriotism and a desire to satisfy their personal interests in terms of destabilization. Also found materials allow refuting some of the claims of Soviet historiography. In particular, it was found that the management, teaching staff and a significant proportion of students of Kyiv universities were quite Patriotic configured and understood the complexity of life in war. Their assistance to the country in case of victory in the war had a different direction and provided not only voluntary donations, but also gathering the necessary things for the army and food; the organization of hospitals; work (often free) in various public organizations, engaged in the needs of the army; eventually joining the army. The students went to the front, often showed remarkable courage and heroism. Also the war as no other test has allowed showing the true «face» of each in relation to the surrounding community and the state as a whole. Therefore, this experience is useful and instructive to the current difficult situation in Ukraine.

Key words: new history, Ukraine history XX century, Kyiv Commercial Institute, The First World War, professorship, students.

До редакції надійшла 2.10.2014.